

Úloha VI.V ... Co je to plazma?

7 bodů

1. S plazmatem se můžeme setkat ve velmi rozličných podmínkách, viz tabulka 1.

Druhy plazmatu	$\frac{T_e}{\text{K}}$	$\frac{n_e}{\text{m}^{-3}}$
Mezegalaktické prostředí	$10^4 - 5 \cdot 10^7$	$1 - 10^3$
Mlhoviny	$10^3 - 5 \cdot 10^4$	$10^2 - 10^7$
Sluneční vítr	$10^4 - 10^5$	$10^5 - 10^9$
Ionosféra	$10^3 - 10^4$	$10^7 - 10^{12}$
Doutnavý výboj	$5 \cdot 10^3 - 5 \cdot 10^4$	$10^{13} - 10^{19}$
Blesky	$5 \cdot 10^4 - 5 \cdot 10^5$	$10^{23} - 10^{25}$
Tokamaky	$10^7 - 10^8$	$10^{18} - 10^{24}$
Inerciální fúze	$10^7 - 10^8$	$10^{26} - 10^{30}$
Jádra hvězd	$10^7 - 10^8$	$10^{30} - 10^{35}$
Sluneční koróna	$5 \cdot 10^5 - 5 \cdot 10^6$	$10^{11} - 10^{16}$

Tabulka 1: Rozpětí koncentrací a teploty elektronů pro jednotlivé druhy plazmatu.

- (a) Doplňte jednotlivé druhy plazmatu do obrázku.
- (b) Vypočítejte maximální hodnotu plazmatických veličin (Debyeovu délku, plazmatickou frekvenci a parametr) pro plazma v mlhovinách a v jádrech hvězd.
- (c) Do obr. ?? vyznačte teploty, kdy se tepelná energie elektronu vyrovná ionizační energii vodíku (13,6 eV) a ionizační energii helia (24,6 eV).
2. V homogenním plazmatu v tokamaku probíhá termojaderná reakce deuteria s tritiem. Koncentrace deuteria a tritia jsou stejné a dohromady tvoří celkovou koncentraci iontů $n = 2 \cdot 10^{21} \text{ m}^{-3}$. Plazma má objem $V = 100 \text{ m}^3$ a teplotu $T = 15 \text{ keV}$. Pro tuto teplotu je fúzní reaktivita $\langle \sigma v \rangle = 10^{-22} \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$ a celková energie uvolněná jednou reakcí je $E_F = 17,6 \text{ MeV}$.

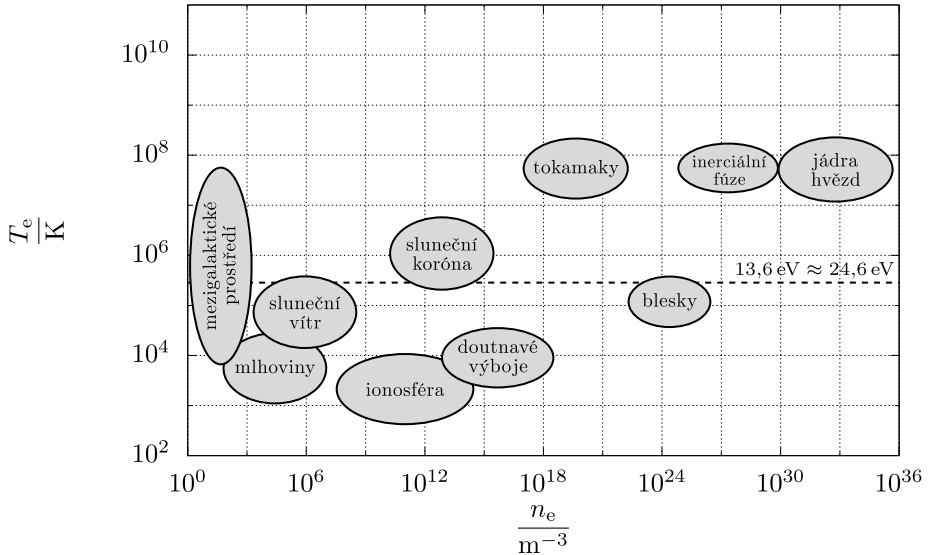
- (a) Určete reakční rychlost na jednotku objemu R_V .
- (b) Vypočítejte celkový počet fúzních reakcí za sekundu v celém objemu plazmatu a určete celkový fúzní výkon uvolněný v plazmatu.

Nápověda: Pro reakční rychlost fúzní reakce platí vztah

$$R_V = n_1 n_2 \langle \sigma v \rangle,$$

kde n_1 a n_2 jsou koncentrace reaktantů a $\langle \sigma v \rangle$ je fúzní reaktivita.

1. (a) Podle tabulky ze zadání jsme doplnili druhy plazmatu do obrázku 1.

Obrázek 1: Doplněný graf s druhy plazmatu

Druhy plazmatu	$\frac{\lambda_D}{\text{m}}$	$\frac{f_p}{\text{Hz}}$	$\frac{N_D}{1}$
Mlhoviny	1 543	$2,85 \cdot 10^4$	$3,67 \cdot 10^{16}$
Jádra hvězd	$6,9 \cdot 10^{-10}$	$2,85 \cdot 10^{18}$	$3,29 \cdot 10^7$

Tabulka 2: Maximální hodnoty plazmatických veličin pro vybrané druhy plazmatu.

- (b) Pro výpočet plazmatických parametrů dosadíme hodnoty do zjednodušených vzorců z Výučení. Musíme vybrat správné mezní hodnoty, například pro výpočet maximální Debyeovy délky musíme vzít maximum teploty elektronů T_e , avšak minimum koncentrace elektronů n_e . Vypočítané hodnoty jsou uvedeny v tabulce 2.

Z vypočtených hodnot lze vidět, že se mohou jednotlivé veličiny pro různá plazmata značně lišit. Zatímco v mlhovině, kde najdeme v porovnání s jádrem hvězd v metru krychlovém řádově mnohem méně částic, je stínící délka větší než stovky metrů, naopak v jádru Slunce je stínící délka srovnatelná s velikostí atomu.

- (c) Ionizační energie vodíku a helia určuje, kdy mají elektrony dostatek tepelné energie, aby se samy odtrhly od jádra. Abychom mohli ionizační energii vyznačit do obrázku 1, musíme ji nejdříve převést na teplotu podle vztahu $1 \text{ eV} \hat{=} 11\,600 \text{ K}$. Pro vodík to odpovídá teplotě 158 000 K, pro helium 285 000 K.

Nad tuto teplotu je plazma prakticky plně ionizované a neměly by se v něm nacházet neutrální atomy vodíku a helia. Při takové teplotě by měla být shodná teplota elektronů i kladných iontů.

2. (a) Ze zadání víme, že celková koncentrace iontů je $n = 2 \cdot 10^{21} \text{ m}^{-3}$. Protože koncentrace deuteria n_D a tritia n_T jsou stejné, tak každý z těchto typů tvoří polovinu z celkové koncentrace, proto $n_D = n_T = 10^{21} \text{ m}^{-3}$.

Z nápovědy jsme se dozvěděli, že rychlost fúzní reakce spočítáme součinem koncentrací reaktantů s fúzní reaktivitou. V naší reakci jsou reaktanty deuterium a tritium, a proto můžeme spočítat rychlost fúzní reakce jako

$$R_V = n_D n_T \langle \sigma v \rangle = 10^{21} \text{ m}^{-3} \cdot 10^{21} \text{ m}^{-3} \cdot 10^{-22} \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1} = 10^{20} \text{ m}^{-3} \cdot \text{s}^{-1}.$$

- (b) V předchozí úloze jsme spočítali, že reakční rychlost na jednotku objemu je 10^{20} fúzních reakcí za sekundu na metr krychlový. Náš tokamak má však objem $V = 100 \text{ m}^3$. V celém tokamaku proto proběhne

$$R_c = R_V V = 10^{20} \text{ m}^{-3} \cdot \text{s}^{-1} \cdot 100 \text{ m}^3 = 10^{22} \text{ s}^{-1},$$

fúzních reakcí za sekundu.

Výkon P pak definujeme jako energii uvolněnou za sekundu. Což spočítáme jako

$$P = R_c E_F = 10^{22} \text{ s}^{-1} \cdot 17,6 \text{ MeV} = 1,76 \cdot 10^{23} \text{ MeV} \cdot \text{s}^{-1}.$$

Výsledek je dobré uvádět i v základních jednotkách, pro výkon je základní jednotkou watt. Převod mezi elektronvolty a jouly je $1 \text{ eV} = 1,602 \cdot 10^{-19} \text{ J}$, proto $E_F = 17,6 \text{ MeV} = 2,82 \cdot 10^{-12} \text{ J}$ a celkový výkon bude

$$P = 10^{22} \text{ s}^{-1} \cdot 2,82 \cdot 10^{-12} \text{ J} = 2,82 \cdot 10^{10} \text{ W}.$$

Patrik Kašpárek
patrik.kasperek@vyfuk.org

Alena Mouchová
alena.mouchova@vyfuk.org

Korespondenční seminář Výfuk je organizován studenty a přáteli MFF UK. Je zastřešen Oddělením propagace a mediální komunikace MFF UK a podporován Katedrou didaktiky fyziky MFF UK, jejími zaměstnanci a Jednotou českých matematiků a fyziků. Realizace projektu byla podpořena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy.

Toto dílo je šířeno pod licencí Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported.
Pro zobrazení kopie této licence navštivte <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>.